

Nagyon fáj

NÉMETH ZOLTÁN: A HALÁLJÁTÉK LEKÜZDHEETLEN VÁGYA

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2005
128 oldal, 1700 Ft

Meglehetősen ritka, hogy egy verseskötet olvasását a nyugtalanság, a zavar, az elismerés és az elutasítás érzéseinek egymást erősítő kavargása kíséri. Betegségről, kórházi élményekről, illetve az ezzel kapcsolatos szorongásokról, netán a szorongások szülte halálfélelemről már sokan, sokféleképpen írtak, ám a Németh Zoltánéhoz hasonló száraz, naturalista, szókimondó, a szenvedés lírai közhelyét egészen új fénybe állító nyelvet csak nagyon kevesen használták. Az alcím műfajmegjelölése szerint „verses halálnapló”-nak íródott kötetet megdöbbentő erővel nevezi néven a betegség és a kórházi kezelés okozta szenvedéseket, illetve mutatja be azt az utat, mely a test romlásának első jeleitől egyenesen vezet a kórtermekig, onnan pedig a lelki összeomlásig. Addig a felismerésig, hogy hiába az orvosok igyekezete, hiába a beteg türelemmel viselt hosszú szenvedése,

a biológiai folyamatokat csak lassítani lehet, visszafordítani vagy legyőzni nem.

Németh Zoltán tizedik könyve, egyben harmadik verseskötete, mindeközben ahhoz a nyelvi-poétikai kísérlethez kapcsolódik, melyet a szerző *A perverzió méltósága* című, 2002-es kötetének verseiben dolgozott ki, és indított útjára. Abban a kötetben a test törvényeinek, illetve az ehhez kapcsolódó nyelvi eseményeknek a problematizálása a szexualitás tabunak számító, durva, obszcén, véres és valóban perverz rétegei felől történt. Azokban a szövegekben a pornográfia jelenléte már az obszcenitás legitimációját tette kérdésessé, nem mintha Catullus vagy Martialis óta kevésbé lenne prúd a mindenkori olvasóközönség. A szadisztikus kéjelgés taszító irodalmi eseménye a nyelv tiltott, legfeljebb az intim beszélgetésekben létező, de írott formában csak ritkán megjelenő szeleteit tárta fel: újszerű metaforákat, izgalmas jelzőket, nyomdafestéket alig tűrő négy és ötbetűs szavakat. Sade és Bataille nyomdokain Németh akkor egy akár botrányosnak is tekinthető könyvet írt, mely azonban a kötet utószavában is világosan jelzett, az irodalomtörténész körütekintésével megfogalmazott önreflexív beszédhelyzetének köszönhetően sokkal inkább az erkölcsi és poétikai határok átjárhatóságáról, illetve a „magas” irodalmiság és a közönség összekapcsolhatóságáról szólt. Németh már abban a kötetben eljutott alapkérdésnek megválaszolásáig, hogy tudniillik igenis létre lehet hozni egy efféle költészetet a kortárs líra törekvéseivel párhuzamosan, a provokáló tematika mellett a nyelvi-formai történésekre helyezve a hangsúlyt.

A *haláljáték leküzdhetetlen vágya* azonban az akkori eredményeket is értékelhetőbbé teszi, amennyiben a saját testünk működésével kapcsolatos élmények megfogalmazhatóságának problémájára kérdez rá. Hiszen ahogy az udvarlásban, a csábításban, sőt a szerelem minden formájában túli, a test legsötétebb vágyait kielégítő szexualitás, illetve a lángoló szexuális fantázia eseményeire sincsenek – pláne egy irodalmi diskurzusban is használható – szavaink, ugyanúgy nem tudunk a betegséget körülvevő, eredendően szintén testi eseményekről sem beszélni, talán még önmagunknak sem. A három ciklusba rendezett kötet középső részében a naplószerűen megszólaló figura egy urológiai osztályon töltött tíz napját idézi fel ötven, jellemzően rövid, néhány soros, legtöbbször a tényközlés egyszerűségével sokkoló versben. Azaz egy olyan helyre kalauzol el, ahol „az emberek mind véres vizelnek” (*Kórház*), és ahol az „alvadt vérdarabok” vizelet során hullnak alá, mondhatni, a szavak helyett is: „folyik a desztillált víz belém / óránként viszik el alólam / a vödörökben a véres gennyes / vizeletet” (*24 óra mozdulatlanul*). De ezen a helyen gyakorlatilag minden véres, a lepedőtől a csempén át a wc-ülőkékig, minden vér- és genny- és húgyszagú, ahogy mindenfelől fájdalmas nyöszörgés, sőt gyakran üvöltés hallatszik. A szövegek nyílt brutalitása furcsa módon mégis inkább együtt érzővé tesz, mintsem elutasítóvá, ami elsősorban az ugyancsak kínálkozó hatásadás eszközök elkerülésének köszönhető.

A két kötet közötti kapcsolatot tovább erősíti, hogy míg a korábbiiban a szexualitás és a férfiasság uralma vált a versek egyik fő témájává, itt mintegy megfordul a képlet: a test nem csupán vonzerejét veszti el, de nemi értelemben működésképtelenné is válik, épp a különös kegyetlenséggel felhelyezett katéter miatt. Az átmenetet ugyanakkor árnyalja, hogy az új kötet első ciklusában egy tudóstanatóriumban töltött közel egy hónap versben is kommentált eseményei között még feltűnik a vidám, a nővérekkel flörtölő beteg alakja, és ehhez képest válik a férfiasság később már-már távoli, absztrakt fogalommá – például épp a *Férfiak* című versben: „abszolút természetes: / anyaszült meztelenül fekszünk, / és óránként igazgatják a véres / hímvesszőket a női alkalmazottak”, illetve: „a kórházi nővér »ápol, puha ujjai«-val / »körülfogja a hímvesszőt«-t a »metszően / fehér oldalhelyiség«-ben (...) egy ujjnyi vastag csó halk sóhajással / hagyja el a hímvessző hasítékát” (*Kórház*). De ebből az idézetből az is jól látszik, hogy a versben idézőjelek között közölt félhivatalos terminusok a beszélő önmagára ismerésének eszközei, ugyanúgy, mint az újszerű, a hétköznapiól teljesen eltérő élmények, melyek tulajdonképpen az önkép és ezen belül a méltóság fenntartását teszik lehetetlenné. Mellesleg kiválóan illusztrálja ezt a helyzetet a borító is (Hrepka Tibor munkája), melyen két, a röntgenteknika miatt koponyának látszó fej, illetve a szájából kinyúló, egymást kereső nyelv látható.

Az önfelismerés azonban már egy általánosabb tapasztalat, mely a média sugallta, a fogyasztói tömegkultúra által felfestett test-ideál hamisságára is reflektál. A kötet a maga depresszív, mégis tárgyilagos hangvételével pontosan jelzi, hogy a „biztonságos, tiszta, száraz érzés” helyett kiszolgáltatottság, vér és veríték a beteg, vagy előbb utóbb megbetegedő ember osztályrésze. A magazinok és a életmódműsorok tanácsaiban a test problémája az egészség megőrizhetősége, illetve a „sose halunk meg”-érzés felől artikulálódik, a cél pedig a fittség, a munkabírás és a szexuális vonzerő fokozásának rózsaszín ígéretével való manipuláció. A média mindeközben a test stilizált képét közvetíti, Barbie-testű nőikkel és izmos, illatozó férfiakkal, akiknek a fiatalság, a szépség, a karcsúság, a szabadság, a romantika, az egzotikum, a fényűzés, az élvezet és a szórakozás, illetve a sohasem unalmas

vagy szokványos élet könnyen elérhető, és kis odafigyeléssel szinte örökké megtartható árunak látszik.

A versek azonban épp arra mutatnak rá, hogy bár a test a mai társadalomban is fontos kommunikációs felület, amelyen a kor, a nem, a státusz, a vagyoni helyzet vagy akár a vallási hovatartozás is könnyen bemutatható, a mindenkinek egyformán kényelmetlen kórházi ágyon, a pizsamák alatt vagy a fent idézett meztelenségben ezek a különbségek azonnal eltűnnek. Németh számára a test elsősorban a betegségek fenyegetését és véletlenszerűségét, avagy a látszólag boldog életek mögötti szorongások okát jelenti, evidenciaként ismerve fel a test fokozatos és elkerülhetetlen romlását, az ilyen-olyan testi bajok szükségyszerű megjelenését és kétségbeejtő elhatalmasodását. A kötet mindeközben azt a folyamatot is megpróbálja bemutatni, mely során a fetiszizált értékek, melyek a hétköznapi vágyak jellemző célpontjai, a kórházban többszörösen is átélt halálélmény következtében átértékelődnek és univerzálissá válnak, mintha nem is létezne rajtuk kívül semmi sem: „sok kis pötty, csillagok / a sötétkék pizsamanadrág égboltján” (*A fájdalom anatómiája*)

De a kötetnek a virtuális reklámvilág és a „valóság” ellentmondásainak megmutatására más eszközei is vannak. Ilyen például a szlovák szavak, sőt sorok használata, melyek a média basic-angolja helyett, annak afféle paródiájaként kapnak helyet a szövegekben, például: „lahnite si” (‘dőljön hátra’), „uvolnite sa” (‘lazítson’) vagy „zostaň tu navždy a budeš zdravý” (‘maradj itt végleg, és egészséges leszel’) stb. Persze a felvidéki költő nyilván más szempontokat is figyelembe vett, amikor épp a besztecebányai és a csorbatói kórház, illetve szanatórium falai közé üzte versbeli hősét, és még inkább, amikor a szlovák és a magyar nyelvű szavak egymásba kapcsolásával a szlovákul nem tudók felé idegenség-élményt, a mindkét nyelven értőknek viszont bizonyára identikus otthonosságot közvetít. Az azonban mégis jelzésértékű, sőt kifejezetten ironikus gesztus, hogy a test körüli diskurzusok „up-date diéta”- és „fitness center”-féle, fellengzősen angol kifejezései helyét épp a szlovák terminusok veszik át.

A másik eszköz a kórház mint helyszín ábrázolása. A test játékanak szabadsága és fel-szabadultsága ugyanis szöges ellentétben áll a kórházi osztályterem több részletre kiterjedő, szigorú fegyelmével, illetve az ezt szavatoló hierarchiával, melyben a beteg, aki itt végképp nem lehet ura a testének, legalul helyezkedik el. Jellemző e szabályrendszerre, hogy nők és férfiak elkülönítve gyógyulnak, azaz a kórházon kívüli rendhez képest merőben szokatlan helyzetben. Hiszen miközben a falakon kívül minden a testek interakciójáról, azaz a férfi és a nő hétköznapi (akár munkahelyi) kapcsolatainak áterotizáltságáról szól, a kórházban, legalábbis a kérdéses osztályokon, erről szó sem lehet. Merőben szokatlan, de annál érdekesebb megoldásként egyébként, hogy négy *Kórház* című vers is szerepel a kötetben, ami a további sokszorozás lehetőségének felkínálásával épp e különös szabályrendszer kiterjesztésének gondolatával játszik el. Mintha akár minden vers ez alatt a cím alatt, erről a problémáról szólhatna, talán nem is csak ebben a kötetben.

A könyv harmadik ciklusa a kórház után, a fikció szerint Indiába utazott szerző verseit gyűjti össze, de ezek a versek – melyek a keleti filozófiák segítségével próbálnak számot adni a betegségélmény során megváltozott értékrendről és létszemléletről – már messze nem olyan izgalmasak, mint az első és a második ciklus szövegei. Talán el is maradhatott volna a kötetnek ez a része, hiszen – mint Kukorelly Endre is megjegyzi az *Élet is Irodalomban* közölt kritikájában (2005/??) – vélhetően a koncepcióadás és kompozícióképzés

félreértett és felesleges kényszere tette a költő számára szükségessé. Érthetők a szándékai, hogy ugyanis a kórház és az ottani szenvedések előtti és utáni életet megpróbálja élesen elválasztani, csak hogy ezt a distinkciót e nélkül is jelezni tudja, például (a harmadik) *Kórház* – „A kórház beleírja véres betűit / Ebbe a testbe is.” –, vagy a *Negyven kiló* („három gramm a lélek, / de a kórházban gyorsan / összegyűjt belőle az ember / vagy negyvenkilónyt”) – című versekben. Így aztán afféle didaktikus túlzás, hogy minden szöveget ebbe az erőltetett koncepcióba zsúfol – sőt ezt még meg is magyarázza –, és emiatt a kötet belső történetének több figyelmet követel, mint az egyes verseknek. A kórházról kórházra járó, majd Indiába utazó, és ott eltűnő szerző, illetve az ez után megtalált kézirat története pedig túlságosan közhelyes ahhoz, hogy erre fel lehessen építeni egy ilyen, kifejezetten újat kereső kötetet. Ráadásul, úgy érzem, senki sem várná el, hogy épp ezekből a versekből egy efféle, valahonnan valahová eljutó gyűjtemény álljon össze. Kicsit olyan ez, ismerünk erre is példákat, mint amikor a kiváló novellista minden áron nagyregényt szeretne írni: felesleges, hiú ábránd.

Végül érdemes arra is odafigyelnünk, hogy bár a magyar költészet az utóbbi évtizedben – főleg a fiatalabb költők munkáiban – a könnyedebb, játékos, sőt néhol a kifejezetten vicces hangvétel felé fordult, és az ennek alárendelhető nyelvi eszközöket részesítette előnyben (Varró Dániel, Orbán János Dénes vagy Karafiáth Orsolya munkáira gondolok) – 2005-ben Németh Zoltán mellett még két harminc körüli költő, Acsai Roland (*Alagútnapok*) és Lövétei László László (*Két szék kell*) is olyan verseskötettel jelentkezett, melyek mintha szembe mennének ezzel a tendenciával. Mindez még akkor is említést érdemel, ha e három, egyenként is kiváló könyv megérkezését hatékonyan készítette elő Borbély Szilárd kiváló, több irodalmi díjat is begyűjtő 2004-es verseskötete, a *Halotti pompa*, mely látványosan mutatta meg, milyen lehetőségei lehetnek a mai laza, akár olvasóbarátnak is nevezhető szövegek között a tragikust újszerűen megszólaltató, komoly, ám önmagát nem reflektálatlanul komolyan vevő költészeteknek. Németh Zoltán, aki *A széttartás alakzatai* című tanulmánykötetében részletesen is számot vetett a „fiatal irodalom” egyes irányzatainak kihívásaival, ezen az úton jár. Nem riad vissza a tabuk kimondásától, vagy a megszokottnál nyersebb, durvább, kegyetlenebb megfogalmazásoktól, miközben olyan kérdéseket érint, melyeket a nyilvánosság társadalmi konvenciói eddig nem tűrtek meg. Holott, miként *A haláljáték leküzdhetetlen vágya* is bizonyítja, az efféle normaszegés nem morális, hanem kifejezetten esztétikai kérdés. És épp ettől lehet ez a könyv igazán felkavaró olvasmányélmény.

Bedececs László